

گزارشی درباره شهر موزه ای در ۷۵ کیلومتری مشهد

رادکان تلفیقی از آثار تاریخی و طبیعت چشم نواز

باقری- رادکان نام کهن سرزمینی است در ۷۵ کیلومتری غرب مشهد و ۲۳ کیلومتری شمال غربی چناران؛ از سکونتگاه‌های خراسان قدیم است به گونه‌ای که مورخان پیشینه و حیات اجتماعی این منطقه را بین چهار تا هفت هزار سال پیش از این دانسته‌اند. برخی رادکان را زادگاه خواجه نظام الملک توسی اندیشمند، سیاستمدار معروف ووزیر دوره سلجوقیان می‌دانند. سرزمین رادکان به لحاظ موقعیت و شرایط خاص، اقلیم مناسب، برخورداری از اراضی حاصلخیز، رودخانه دایمی، چشمه‌ساران متعدد و چمنزار که در اصطلاح اولنگ گفته می‌شده و بیلاقات مفرح در گذشته مورد توجه فرمانروایان و پادشاهان زیادی بوده است؛ چنان که آثار تاریخی به دست آمده در منطقه و انواع سفالینه‌های حاصل از کاوش‌های تپه‌های باستانی غیاث‌آباد موید آن است. رادکان زمانی که هنوز مشهد همان قریه سناباد و نوغان بوده یکی از مهم‌ترین شهرها در کنار توس محسوب می‌شد.
باقوت حموی، جغرافی‌دان معروف، رادکان به عنوان یکی از چهار شهر مهم در کنار نوغان، تابران، ترغبه یا طرقبه نام می‌برد. سکونتگاه رادکان چندین نوبت توسط پادشاهان و عوامل طبیعی تخریب و از نو ساخته شده است. مکان فعلی که هنوز برخی برج و باروها و ابنیه آن چون حمام و مسجد پابر جاست توسط رضاقلی میرزاند نادر شاه افشار ساخته شده است. منطقه رادکان تا قبل از سال ۱۳۳۰ از رونق خاصی برخوردار بود و مرکز بخش محسوب می‌شد چنان که در سال ۱۲۹۸ هجری شمسی اولین مدرسه به شیوه امروزی در رادکان به نام «خواجه نظام الملک» تأسیس شد که در سال ۱۳۱۶ یکی از بخش‌های مهم مشهد محسوب می‌شد اما بعد از این تاریخ بنا به دلایلی نظیر احداث جاده جدید مشهد- قوچان و کارخانه قند در چناران که در مجاورت این جاده قرار داشت و البته جذابیت پیشنهادهای مرحوم حاج حسین ملک به عنوان بزرگ‌ترین ملاک و زمین‌دار دشت چناران، به مرور از رونق و آبادانی رادکان کاسته شد؛ به گونه‌ای که پس از چندی مرکزیت بخش هم از رادکان به چناران منتقل شد اما خوشبختانه در چند سال اخیر ظرفیت‌های تاریخی و طبیعی رادکان که چون گنجی پنهان و مغفول مانده بود آن را در معرض توجه و شکوفایی مجدد قرار داد و می‌رود که عظمت و اقتدار گذشته خود را باز یابد.

• ظرفیت‌های بی نظیر رادکان در عرصه گردشگری

ظرفیت‌های رادکان را می‌توان در دو محور آثار تاریخی و باستانی و طبیعی بررسی کرد. ظرفیت‌های رادکان در محور و مقوله تاریخی به حدی زیاد است که می‌توان منطقه را به عنوان یک «شهر موزه» تعریف و تبیین کرد. در عرصه طبیعی هم برخورداری از موقعیت خاص جغرافیایی، مجاورت ارتفاعات هزارمسجد، جریان دایمی رودخانه موسوم به «درزاب» و مجاورت آن با منطقه «همین جان» و نیز آبشار زیبای «اخلمد» که به عنوان «بهشت خراسان» شناخته می‌شود، چنان جذابیتی به منطقه داده که خود به تنهایی برای شکوفایی و تبدیل آن به قطب گردشگری منطقه کافی است اما این ظرفیت با برخورداری منطقه رادکان از اماکن تاریخی و باستانی دوچندان می‌شود. منطقه رادکان به عنوان یکی از چهار شهر قدیم خراسان برخوردار از آثار متعدد باستانی ثبت شده در آثار ملی یا در شرف ثبت است که به شرح مختصری در باره آن‌ها می‌پردازیم.

• برج رصدخانه رادکان

برج رادکان یا همان میل رادکان در سه کیلومتری شرق رادکان فعلی و به عبارتی در منطقه رادکان قدیم و در جوار تپه باستانی روستای غیاث‌آباد واقع است. این سازه شگفت انگیز یکی از مفاخر معماری و مهندسی گذشته ایران زمین و از عجایب علوم و فنون ایرانیان قدیم است که چه بسا هنوز بسیاری از شگفتی‌های آن ناشناخته مانده است. در خصوص کاربری برج فرضیات مختلفی مطرح است؛ صاحب کتاب مطلع الشمس این برج را به ظن قوی مقبره یکی از پادشاهان یا راجال بزرگ جهان و ساخت آن را تقریباً به دوره آل بویه نسبت داده است؛ اما هر تسفلد مستشرق آلمانی در انجمن آثار ایران می‌نویسد: میل رادکان مقبره یکی از حکام مغول خراسان قدیم بوده و در سال ۶۸۰ هجری قمری در ابتدای سلطه مغول در موقعی که رادکان پایتخت خراسان بوده، ساخته شده است. اما مطالعات چندین ساله یک محقق در دهه گذشته این فرضیات را رد و این برج شگفت انگیز را به دلایل مختلف فنی و معماری و تاریخی «برج صدخانه» معرفی و اثبات می‌کند؛ مهندس منوچهر آرین کاربری این برج منحصر به فرد را فعالیت های نجومی، تعیین زمان تحویل سال، فصل‌ها، ماه‌ها و روزها و حتی یک ساعت خورشیدی بزرگ که به دست گروه نجومی «خواجه نصیرالدین توسی» و همزمان و در راستای احداث صدخانه مراغه است، می‌داند. معمار بنا، دو دیوار موازی از ۱۲ دیوار اولیه این برج را در راستای نصف النهار ساخته است؛ جهت و راستای درها هم در امتداد طلوع زمستان و غروب تابستان است. جایی در پهنه برج که می‌توان با توجه به آن‌ها چهار فصل، سال کبیسه و آغاز نوروز را تعیین کرد. در حقیقت این درها طوری تعبیه شده‌اند که پس از حرکت ۶۰ درجه‌ای خورشید در افق، نور خورشید از دودر می‌گذرد و طلوع، آغاز زمستان و غروب، آغاز تابستان در افق برج

دیده می‌شود. ارتفاع آن ۳۵ متر، قطر داخلی اش ۱۴ متر و قطر خارجی اش ۲۰ متر است، منظر بیرونی بنا تا ارتفاع ۲٫۵ متری به شکل ۱۲ ضلعی و از آن جاتابز گنبد به صورت ۳۶ ترک نیم‌ستونی ساخته شده است. این اثر تاریخی در تاریخ ۱۳۱۰/۱۰/۱۵ با شماره ۱۴۶ در فهرست آثار ملی کشور ثبت شده است. در بقایای کتیبه بالای برج، بخشی از یک تاریخ مشاهده می‌شود. حمام رادکان مربوط به اوایل دوره قاجار است و مجاور روستای رادکان واقع شده و این اثر در تاریخ ۲۷ اسفند ۱۳۸۶ با شماره ثبت ۲۲۲۹۹ به عنوان یکی از آثار ملی ایران به ثبت رسیده است. متأسفانه این حمام به شدت تخریب شده و مستلزم بازسازی و تحصیل حریم است. برج و باروهای تاریخی رادکان فعلی گفته می‌شود که دارای ۱۶ برج بوده که فاصله هر کدام ۷۰ متر، دور هر برج ۲۰ ذرع و ارتفاع آن‌ها بین ۵ تا ۷ ذرع بوده است؛ بیرون حصار شهر هم خندقی بوده که عرض آن ۵ ذرع و عمق آن ۴ ذرع است؛ دوروازه که یکی به مشرق و دیگری به غرب راه داشته است. این برج و باروها و دروازه‌های قدیم و حصار اطراف آن تا اوایل سلطنت پهلوی اول کامل پا برجا بوده اما اکنون تنها قسمت‌هایی از دیوار حصار و برخی برج‌ها در میان رادکان و برخی مزارع باقی مانده است.

• مقبره خواجه

بنای مقبره خواجه در ۳ کیلومتری جنوب غرب رادکان در میان قبرستان قدیمی و در خارج شهر قدیم رادکان واقع شده است. بنای مقبره به شکل مربع است که روی آن گنبدی آجری و دارای چهار سردر آجری است. در اصلی به صورت ایوان که رو به جنوب باز می‌شود، گفته می‌شود مقبره یکی از بزرگان زمان خودش بوده است چنان که برخی منابع آن را مقبره نقاش و شاعر معروف خاندان میرک مشهدی و برخی آن را مقبره یکی از اولیا و در اوش می‌دانند. ساخت مقبره بنا به آن‌چه از قراین به دست آمده احتمالاً مربوط به دوره صفوی است. متأسفانه بنای مقبره به دلیل قصور و قرار گرفتن در مجاورت اراضی کشاورزی حاشیه روستا به مرور دچار آسیب‌ها و تخریب‌های زیادی شده و افرادی به طمع دفينه اقدام به حفاری‌های غیر مجاز و تخریب سنگ قبرها و آثار دیگر آن کرده‌اند.

• مسجد تاریخی رادکان

بنابر آن‌چه در آثار تاریخی آمده است در سال ۱۱۶۲ هجری قمری پس از تاج‌گذاری رضاقلی میرزا پسر نادر شاه افشار در اولنگ رادکان این منطقه مورد توجه خاص او قرار گرفت و دستور ساخت قلعه رادکان را صادر کرد؛ مسجد جامع و حمام را نیز در میان این قلعه بنا نهاد. مسجد جامع رادکان شامل شبستان با وسعت ۳۳۰۰ متر مربع و دارای ۱۲ ستون بوده و محراب ساده‌ای نیز در ضلع جنوب غربی و ردیف میانی آن تعبیه شده است. مسجد رادکان فاقد هر گونه عناصر تزئینی است و تنها کتیبه موجود در مسجد نیز با مضمون و قفیات مسجد رادکان است.

۶۶ از ۱۲۰ اثر تاریخی شناسایی شده

در شهرستان های چناران و گلپهار ۲۳ اثر ثبت آثار ملی شده است

۶۶ محور دسترسی رادکان به جاده اصلی چناران_ قوچان به طول ۹ کیلومتر نیازمند بازسازی وروکش آسفالت است و هم اکنون پاسخ‌گوی نیاز ترافیکی به‌ویژه در روزهای پایان هفته نیست

ضمن این که این محور باید حداقل در دو نقطه ورودی شهر و اتصال به جاده اصلی استانداردسازی شود

• چشم انداز و ظرفیت طبیعی رادکان

منطقه رادکان برخوردار از یک رودخانه دایمی است که از عمق ارتفاعات هزارمسجد سرچشمه می‌گیرد. جریان رودخانه از بالادست روستاهای گروه دلمی آغاز و پس از طی مسافتی حدود ۵۰ کیلومتر و عبور از روستاهای مریچگان، آبگانهی، بار و امامزاده وارد دشتی می‌شود که قبلاً «اولنگ رادکان» نام داشته و منطقه‌ای سرسبز و در اصطلاح مرغزار و چمنزار بوده است. از گذشته تاکنون اهالی بیش از ۱۰ روستا از نعمت این آب رودخانه برای کشت و زرع محصولات کشاورزی و باغی بهره‌مند می‌شدند. گفته می‌شود رودخانه سالیانه بیش از ۳۰ میلیون مترمکعب دبی داشته اما آن‌چه مهم است این که این رودخانه علاوه بر آبیاری کردن اراضی کشاورزی این منطقه به لحاظ عبور آن از میان دره‌های سرسبز و باغ‌ها و یافت طبیعی و پیچ و قوس‌های فراوان صخره‌ای آن چنان زیبایی و طراوتی به منطقه بخشیده که در تمام فصول به‌ویژه در بهار و تابستان جذاب است و دوستداران و علاقه‌مندان طبیعت را به سوی خود می‌کشاند. مسیر رودخانه در بالادست بسیار سرسبز و زیبا و پوشیده از جنگل‌های ارس و چشمه‌سارهای متعدد است و ظرفیت بسیار عالی برای برنامه‌ریزی و استفاده بهینه توام با حفظ پاسداری از حریم و بستر و زوایای زیست محیطی آن دارد. متأسفانه در سال‌های اخیر به دلیل بی‌توجهی متولیان امر، برخی از نقاط حریم و بستر رودخانه مورد تجاوز و ساخت و سازهای بی‌رویه و غیرمجاز قرار گرفته و این مهم‌ترین تهدید برای حیات این ظرفیت و نعمت طبیعی منطقه است.

• جنگل در دست کاشت ۲۰هکتاری رادکان

حدود دودهه پیش منابع طبیعی در یک گام جالب و درخور تحسین جنگلی در دست کاشت با وسعت ۲۰هکتار در اراضی تپه‌های مجاور رودخانه و مجاورت بارگاه امامزاده اسماعیل (ع) در حاشیه غربی ورودی رودخانه رادکان در ضلع شمالی روستای رادکان احداث کرده است. این جنگل با همت منابع طبیعی، شورای اسلامی و دهیار روستا و همکاری اهالی خوشبختانه هم‌اکنون تبدیل به جنگلی کامل با منظره‌های زیباشده که مکمل دیگر زیبایی‌های طبیعی و آثار باستانی منطقه برای جلب گردشگران است. در این جنگل درختان زیادی از نوع غیرمثمر نظیر آقاقیا، زبان‌گنچشک، چنار، کاج و... مشاهده می‌شود و در سال‌های اخیر نیز با نوسازی بارگاه امامزاده اسماعیل در ابتدای ورودی آن و تأمین امکانات ضروری اولیه چون آب‌شرب و سرویس بهداشتی و آلاچیق تبدیل به استراحتگاه روزانه گردشگران و اهالی منطقه شده است.

• از تقای رادکان به بخش و تبدیل آن به شهر تازه تاسیس

در اواخر سال گذشته رادکان با مصوبه هیئت دولت مجد د به بخش ارتقا یافته است و با تبدیل شدن آن

به شهر شیرینی کام رادکانی‌ها دوچندان شد. حال دیگر رادکان از رکود خارج شده و به دنبال باز یافتن عظمت گذشته خود است. با تحولات چند سال اخیر خوشبختانه حال و هوای رادکان کاملاً دگرگون شده و جان دوباره یافته است؛ چنان که ساخت و سازهای جدید نشان‌دهنده مهاجرت معکوس به این شهر قدیمی با حیات جدید است؛ بنابراین می‌تلبد که نگاه مسئولان هم به رادکان متحول شود تا مسائل و مشکلات فراروی رشد و توسعه آن برطرف شود.

• بررسی مشکلات رادکان

یکی از اعضای شورای اسلامی درباره مشکلات رادکان می‌گوید: محور دسترسی رادکان به جاده اصلی چناران_ قوچان به طول ۹ کیلومتر نیازمند اصلی بازسازی وروکش آسفالت است و هم‌اکنون پاسخ‌گوی نیاز ترافیکی به‌ویژه در روزهای پایان هفته نیست؛ ضمن این که این محور باید حداقل در دو نقطه ورودی شهر و اتصال به جاده اصلی استانداردسازی شود. عضو دیگر شورا، تأمین اعتبار برای به‌سازی وضعیت معابر اصلی و فرعی رادکان را ضروری دانست و گفت: با توجه به ارتقای رادکان به بخش و مرکز شهر و ورود و اقامت گردشگران داخلی و خارجی وضعیت فعلی شایسته و در شان رادکان تاریخی نیست. استقرار نمایندگی ادارات و نهادهای خدمات‌رسان، جلوگیری از ساخت و ساز غیر مجاز و تجاوز به حریم رودخانه و عرصه‌های منابع طبیعی به‌ویژه در مسیر رودخانه، آسفالت جاده حاشیه رودخانه به منظور بهره‌مندی اهالی روستاهای بالادست و گردشگران از دیگر خواسته‌های مردم رادکان از مسئولان است. یکی از جوانان رادکان نیز ضرورت توسعه حریم روستا را یادآور شد و گفت: سال‌هاست که حریم بازنگری نشده و این در حالی است که ساخت و ساز زیادی به دلیل مهاجرت معکوس انجام شده است؛ بنابراین تهیه زمین برای ساخت و ساز برای جوانان لازم است.

• رادکان برخوردار از بیشترین آثار تاریخی در منطقه

مسئول نمایندگی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی چناران گفت: از ۱۲۰ اثر تاریخی شناسایی شده در شهرستان‌های چناران و گلپهار ۲۳ اثر ثبت آثار ملی شده است. محمد طاهریان مقدم افزود: منطقه رادکان به لحاظ میراث فرهنگی و گردشگری یک حوزه بسیار غنی و مشتمل بر یک مجموعه کامل شامل برج رصدخانه، تپه باستانی غیاث‌آباد، مسجد جامع، حمام تاریخی، یخدان قدیمی، آرامگاه خواجه و قلعه تاریخی‌گیری هاست. وی درباره وضعیت رسیدگی به این آثار گفت: در چند سال گذشته فضای داخلی و خارجی برج مرمت و استحکام بخشی شده و یک نفر نیرو به صورت شیان‌روزی به عنوان راهنما و نگهبان در محل مستقر شده است. مسئول نمایندگی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی چناران گفت: برج رادکان یک اثر منحصر به فرد و دارای جاذبه عالی برای گردشگران خارجی است، چنان که سالیانه بیش از ۱/۵ میلیون نفر گردشگر از منطقه بازدید می‌کنند که بخش قابل توجهی از این گردشگران خارجی و به‌ویژه اروپایی هستند. طاهریان مقدم به فراهم نبودن امکانات مناسب برای آسایش گردشگران در مجاورت برج اشاره کرد و افزود: گمانه‌زنی محوطه برج یک کار ضروری است تا با توجه به وجود داشتن یا وجود نداشتن آثار برای محوطه‌سازی و احداث تاسیساتی چون استراحتگاه موقت دیگر ضروریات تصمیم‌گیری شود که تحقق این کار مستلزم تخصیص اعتبار و همکاری و مساعدت شورای اسلامی و مسئولان اجرایی شهرستان است. مسئول نمایندگی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی در باره ثبت جهانی برج هم گفت: این موضوع پیشنهاد حل مشکلات بخش رادکان برشمرد.

شده اما فرایندی طولانی دارد و مستلزم یک سری اقدامات اولیه در منطقه است. طاهریان مقدم اولویت نخست میراث را در منطقه حفاظت دایمی، مرمت و بازسازی و احیا دانست و گفت: احیای آثار مستلزم همکاری و مساعدت همگانی است. وی افزود: هم‌اکنون برای شهرستان چناران سه مسیر گردشگری، رادکان به گروه، اخلمد و بقمچ، گاه‌واندیشش تعریف شده است. مسئول نمایندگی میراث فرهنگی، گردشگری و صنایع دستی با اشاره به استقبال خوب سرمایه‌گذاران برای احداث اقامتگاه بوم‌گردی در شهرستان گفت: تاکنون در منطقه چناران و گلپهار ۲۶ فقره موافقت نامه اولیه بوم‌گردی صادر شده که ۱۰ مورد آن به بهره‌برداری رسیده است و از این میزان پنج فقره آن با گنجایش ۱۰۰ نفر اقامت در رادکان است. طاهریان مقدم به ظرفیت گردشگری منطقه اشاره کرد و افزود: منطقه مستعد احداث دهکده گردشگری است که در این خصوص یک موافقت اصولی در روستای آبگانهی در بالادست مسیر رودخانه رادکان صادر شده که از ۶۰ درصد پیشرفت فیزیکی برخوردار است. وی ضرورت حفظ بافت معماری تاریخی رادکان را از سوی اهالی نیز یادآور شد و گفت: مکان فعلی حمام تاریخی رادکان هم از سوی شورای اسلامی به میراث واگذار شده و بنا بر این وظیفه داریم با جلب مشارکت مسئولان تبدیل به موزه به بخش خصوصی واگذار خواهد شد. بخشدار جدید رادکان نیز با اشاره به ظرفیت‌های گردشگری منطقه گفت: رادکان دارای ظرفیت ها، ویژگی‌ها و استعدادهای فراوان و بی نظیری در عرصه گردشگری، تاریخی و کشاورزی است. بنا بر این و ممنوعیت هر گونه ساخت و ساز در حریم و بالادستی زمینه شکوفایی این استعدادها فراهم و برای تبدیل و بالفعل کردن این ویژگی‌ها تلاش کنیم. علی‌فضائی فر با اشاره به بسیار نوپا بودن تشکیلات بخشدار ی رادکان و تبدیل اخیر آن به شهر و بخش افزود: مشکلات و نارسایی‌های بخش شناسایی و برای رفع آن برنامه‌ریزی شده و امیدواریم با جذب اعتبار لازم برای حل همه آن‌ها اقدام کنیم. وی ادامه داد: جاده ۹ کیلومتری دسترسی به مرکز شهر در اولویت نخست برنامه‌های این بخشدار ی است و با تخصیص اعتبار لازم این مسیر بازسازی، آسفالت استاندارد سازی خواهد شد. بخشدار رادکان با اشاره به ممنوعیت هر گونه ساخت و ساز در حریم و بستر رودخانه گفت: این گونه ساخت و سازها قطعاً در آینده مسائل و مشکلات زیادی در زمینه حقوقی، اجتماعی، زیست محیطی و حوادثی نظیر سیلاب‌های مخرب در پی خواهد داشت؛ بنابراین اگر تاکنون کوتاهی شده، از این پس به صورت جدی موضوع ساخت و ساز غیر مجاز و تخریب و صدویپیگری و بسیار

مانده راه روستایی رادکان به دلمی و گروه و نیز محور قرق، دلمی، گروه، امامزاده و بارو، سنگفرش کردن معابر رادکان و روستاهای دلمی و گروه به منظور حفظ بافت گردشگری و پیگیری اعتبار برای تکمیل مانه‌راه روستایی رادکان به دلمی و گروه و نیز محور روستایی قز لحصار به قرق و محور مغان و قز لحصار به برج و احیا، جاده قدیم رادکان، جذب اعتبار لازم برای آسفالت معابر اصلی و فرعی و سنگفرش کردن پیاده‌روهای شهر رادکان و تجهیز آژمایشگاه و مرکز دندانپزشکی در مانگاه برای ارائه خدمات شبانه‌روزی و استقرار اورژانس ۱۱۵ را از برنامه‌های خود برای حل مشکلات بخش رادکان برشمرد.